

Liber daticus ecclesie et capituli Lundensis: om den lundensiske gavebog GKS 845 2° i København av Erik Petersen

Text © Erik Petersen

DOI: <https://doi.org/10.37852/oblu.353.c830>

Ingår i antologin:

Mellan evighet och vardag: Lunds domkyrkas martyrologium Liber daticus vetustior (den äldre gåvoboken): studier och faksimilutgåva

Redaktör: Eva Nilsson Nylander

eISBN: 978-91-985432-7-8

ISBN: 978-91-7874-181-6

Skrifter utgivna av Universitetsbiblioteket i Lund. Ny följd. 10

ISSN: 0348-4572

Utgivare: Universitetsbiblioteket, Lunds universitet

Denna text är licensierad under CC-BY, Erkännande. (Se fullständiga villkor: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>) Enligt licensen får verket spridas och bearbetas utan att tillstånd behövs, men verkets upphovsperson måste anges.

Verket är publicerat med öppen tillgång i elektronisk form 2026, ursprungligt publiceringsår 2014.

Erik Petersen

Liber daticus ecclesie et capituli Lundensis – om den lundensiske gavebog GKS 845 2° i København

HÅNDSKRIFTET GKS 845 2° med den såkaldte Liber daticus recentior, ”den yngre gavebog”, er den eneste af de bevarede bøger fra middelalderens Lund, der er anlagt som gavebog. Betegnelsen *yngre* har den fået, fordi den er anlagt senere end den såkaldte Liber daticus vetustior, ”den ældre gavebog”, der er bevaret i Medeltidshandskrift 7, ikke på grund af sit indhold. Der er tale om to i anlæg og udførelse forskellige bøger, hvis fælles grund og sammenhæng er, at de indeholder notitser om gaver skænket til domkirken i Lund og dens drift, forstået i videste betydning.

GKS 845 2° i Det Kongelige Bibliotek i København består af 58 ensartede pergamentblade, der måler ca. 32 x 21,5 cm.¹ Det er bygget op af 8 læg, 6 kvaternioner, efterfulgt af et læg med 3 dobbeltblade og til sidst et læg med 2 dobbeltblade. Der er lægtællere på alle læg bortset fra det sidste, dvs. på siderne 8v, 16v, 24v, 32v, 40v, 48v, 54v; tallene på fol. 8v, 16v og 40v er skrevet med rødt blæk, de øvrige med sort – en vekslen, der indikerer, at de er påført læggene i samme proces og af samme person som indskrev bogens 365 datoer.

GKS 845 2° er anlagt som en kalender. Hver enkelt af årets 365 dage er anført som rubrik med dato efter romersk kalenderregning, begyndende med 1. januar (*Kalendis Januarii*) øverst på fol. 1r og sluttende med 31. december (*II Kal. Januarii*) på fol. 57r. Med få undtagelser er der i et jævnt forløb anført 3 eller 4 rubrikker på hver side, oftest med 7 dage per opslag. Alle rubrikker er skrevet i samme hånd, den første af flere, der har ført pennen hen over bogens pergament. På bladene 57v–58r er der afskrevet et dokument dateret den 23. november 1314. På håndskriftets sidste side, fol. 58v, er der en afskrift af et dokument udstedt af *Johannes secundus*, dvs. ærkebiskop Jens Grand.

I det åbne rum mellem kalenderens datorubrikker var der plads til indføring af notitser om givere og gaver. At rumme dem var bogens egentlige formål. Kalenderens funktion var at knytte dem til de bestemte dage i årets løb, hvor deres årtid eller *anniversarium* skulle holdes.

¹ Jf. Jørgensen 1926 s. 243. Af praktiske grunde refererer jeg i det følgende til GKS 845 2° som LDR og til håndskriftet Mh 7 som LDV.

Der er i GKS 845 2° nedfældet godt 260 indførsler. Ofte er der indført notitser om flere personer under samme dato. Ved mange af bogens datoer ses derfor kun det blanke pergament og ingen navne. Notitsernes længde varierer stærkt, fra mindre end en linje til næsten en sides længde. Korte eller lange, effekten på en nutidig læser kan være meget forskellig fra notits til notits – fra den udførlige om ærkebiskop Anders Sunesens lange og roligt afrundede liv, til en lapidarisk note, der meddeler at kong Erik blev slået ihjel i Sankt Cecilies nat. For kannikerne i Lund var signalet i notitserne det samme: på den dag i året, hvor navnet var anført, skulle der bedes for den afdødes sjæls frelse. Det var den håndfaste kontrakt mellem kirken og dens donatorer. Sidstnævnte skænkede kirken dele af eller hele deres formue, og kirken gik i forbøn for deres sjæles frelse i det hinsides. Den fælles baggrund var en længsel efter evigt liv og, parallelt med den, en rædsel for fortabelse.

Palæografien antyder ikke dramaer som dem, notitsernes tekst hist og her gør synlige. Der er ingen rasurer, ingen spor af forsøg på at slette én gang indførte navne og oplysninger. Notitserne er skrevet i flere hænder over et længere tidsrum, men overalt i en klar og egal form. Sidernes layout er bestemt af kalenderen og den plads, der er afsat til hver dag. Der er steder, hvor denne ikke har været tilstrækkelig, men problemet er da løst på en logisk og æstetisk tilfredsstillende måde. Det fremgår, at man da bogen blev anlagt har været opmærksom på, at enkelte dage ville kræve mere plads end det normalt afsatte. Det har man følgelig taget højde for ved øge pladsen. Det gælder f.eks. indførslen for Anders Sunesen, bogens længste, under 24. juli. Den begynder nederst på fol. 27v og fortsætter over det meste af fol. 28r, hvor den efterfølges af endnu en indførsel hørende til samme dato. Først på fol. 28v kommer så rubrikken for den 25. juli. Tilsvarende har man på fol. 30v alene indskrevet en dato nederst på siden, vij id. julii, dvs. 10. juli. Man har allerede ved bogens anlæggelse vidst, at man skulle bruge pladsen til den lange notits om magister *Ingimarus subdiaconus canonicus Lundensis*, der begynder fol. 30r. På fol. 30r har man afsat ekstra plads til Kal. Septembris. En kalkuleret handling, der gjorde det muligt for to hænder at indskrive først en, dernæst en anden notits i umiddelbar forlængelse af den første, begge hørende under datoen 1. september.

Datoerne er skrevet i rødt blæk. Af initialer er kun forkortelsen KL for *Kalende* eller *Kalaendae*, den første dag i måneden efter romersk datering, fremhævet ved at være i markant større skrift, svarende til 3–4 skrivelinjer i højden. Ved den 1. november er der lavet en kort tværbjælke hen over L'ets opstreg, således at der dannes et kors, men bortset fra det er der ingen udsmykning. GKS 845 2° er et stateligt håndskrift uden prunk, og i sit udgangspunkt nøje planlagt. I denne som i flere andre henseender er den lundensiske gavebog i København forskellig fra den i Lund – bortset fra indholdet. Langt hovedparten af de indførte notitser har en ordlyd, der

svarer til, men ikke i alle tilfælde er identiske med notitser, der også findes i den lundensiske gavebog i Lund.

Foran hver dato er ugedagen angivet med et af bogstaverne a, b, c, d, e, f eller g, skrevet i sort blæk. Ud fra et givent års søndagsbogstav kunne man af disse se, hvilken ugedag en bestemt årtid faldt på. I et par tilfælde er ugedagsbogstaver skrevet mellem datoen og notitsen. Det er således tilfældet ved bogens tredje dato og første notits på fol. 1r, om *Findor, frater noster*, præst og munk ved sankt Peders kloster *in Helmuwardis*, dvs. i Helmarshausen. Det sker igen på fol. 3r, det har åbenbart taget skriveren lidt øvelse at få rutinen på plads. Hans omhu for at gøre det rigtigt skimtes også nederst på første side, hvor han har noteret et minimalt d, det bogstav han skulle huske at tildele første dato på den følgende side.

Skriftbilledet rummer ikke hierarkiske systemer, der fremhæver bestemte personer eller kategorier af personer. I bogens palæografi er en ærkebiskop således iklædt samme dragt som en bonde, uafhængigt af stand og gavers størrelse.

At håndskriftet er fremstillet i Lund til benyttelse og opbevaring samme sted fremgår af indholdet. Det bekræftes desuden af den påskrift, der i senmiddelalderen er nedfældet øverst på første blads rectoside, her gengivet med forkortelser i kursiv: *liber daticus ecclesie et capituli Lundensis*, ”gavebog for / tilhørende kirken og kapitlet i Lund”. Påskriften skal opfattes som et ejermærke snarere end som en indholdsangivelse. Formuleringen er præcis, og interessant ved kun at referere til sig selv – og ikke til den anden og mere komplekse bog med gavebogsnotitser, der også befandt sig i Lund, det nuværende Mh 7 i Lunds UB med den såkaldte *Liber daticus vetustior*. Påskriften er desuden interessant ved at være nedfældet i samme hånd som den, der har skrevet ordene *plenarius capituli lundensis* på fol. 1v i håndskriftet Thott 22 4° i KB København, antagelig det ældste evangeliehåndskrift, der endnu er bevaret fra Lund.²

Om håndskriftets eftermiddelalderlige historie vides ikke meget. Ejermærket viser, at bogen endnu var i Lund ved middelalderens slutning. Da dets bind er middelalderligt, må også det være fremstillet i Lund. Det er muligvis det oprindelige bind, der endnu sidder om det, men der er små indicier, der kan tyde på at det er blevet ombundet. Et par hævede bogstaver i ejermærket viser, at pergamentets øverste kant er blevet i hvert fald en anelse beskåret. Det samme er muligvis tilfældet med bogblokkens nedre kant, i hvert fald er lægtallet *tertius* på fol. 24v skåret over. Et indicium er det muligvis også, at svage mærker, formentlig forårsaget af fugt, på første og sidste pergamentside ikke har afsat spor på bindets indersider.

På et blad klæbet til bindets bageste inderside skimtes indprentet årstal ”Anno Domini 1646”,³ desværre uden angivelse af sted eller person, så sporet ender blindt. Den af Lauritz Weibull forsigtigt fremførte mulighed

² For litteratur om håndskriftet Thott 22 4° henvises til introduktion til den digitale facsimile på netadressen <www.kb.dk/permalink/2006/manus/67/>.

³ Året skal muligvis læses 1645 eller 1643.

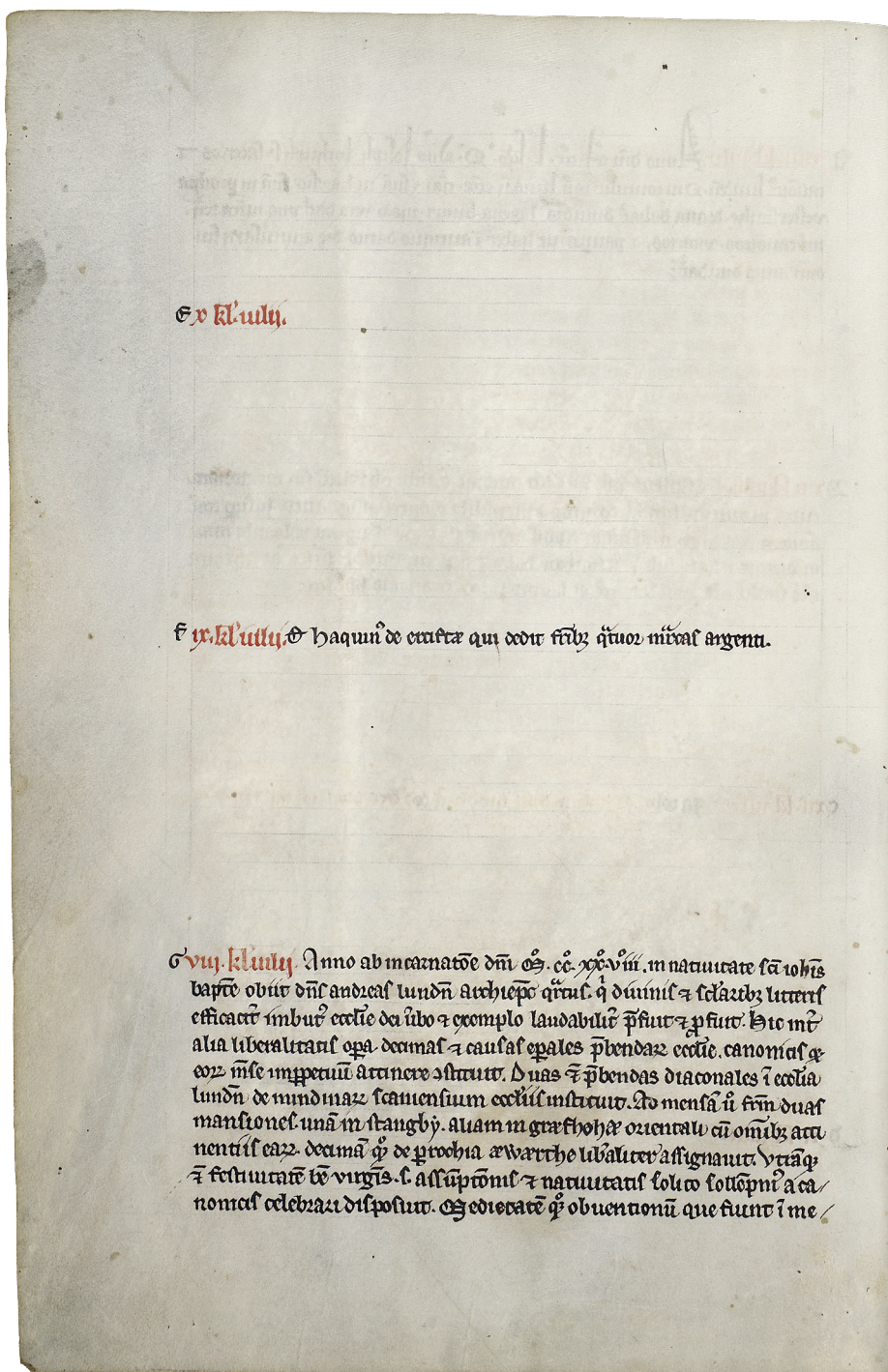

Bild 1. LDR rummer notitser vedr. samtlige ærkebiskopper i Lund fra den første, Ascerus eller Asser, der døde i 1137, til den trettende, Karolus, der døde i 1334. Lunds fjortende ærkebiskop, Petrus, der døde i 1355, er ikke optaget i bogen. Notitserne for ærkebiskopperne er af ganske varierende længde. Uden sammenligning den mest omfattende er den 36 linjer lange optegnelse om Anders Sunesen på fol. 27v–28r; under datoen viij Kal. Julii, dvs. 24. juni. I LDV er notitsen om Sunesen skrevet på et indføjlet dobbeltblad uden dato. Dette er tydeligvis anbragt forkert, idet den forudgående dato er VIII Idus Junii, dvs. 6. juni, på trods af notitsens utvetydige angivelse af, at Sunesen døde på dagen for Johannes Døberens fødsel, i året 1228 efter Herrens kødeliggørelse.

at LDR skulle være blandt de bøger, som Jørgen Thormand af Christian III fik i opdrag af opsøge og bringe til København savner kildebelæg og sandsynlighed.⁴ Til gengæld kan det konstateres, at håndskriftet havde nået sin endestation på kongens bibliotek i København senest i 1665, da Peder Schumacher skrev det ind i sin liste over majestætens håndskrifter – den tidligste, der findes til den dengang endnu helt unge samling – således: *Liber Daticus Ecclesiae et Capituli Lundensis. fol. in membran.* Den lundensiske

4 Weibul 1901, s. 16. Jf. også Gerle 1984, s. 16.

28.

moriam felicit mulieris magnitudo. necn mediocriter mūmōz qui sup fuerint
 i. marci de hanningul harardh. faly iure ppetuo uidet. Decaniam q̄ lum
 den de debito inclinat in x. mīral ampliauit den. Ecclesiam i sēe marie lun
 di uerful oriente. cū v. mansit eide acmenaly. q̄z duo sunt raby maiore
 rexi in uuarthartha occidentalē. q̄r in biarhula. dimidi i hiarthor
 z dimidi in thorn orientali. p̄leue aplice sedis legato dno gregorio. mēse
 fūm impetuit appofuit. Ad decorem domi dei. vi. capal chorales. z p̄xodem
 cūstallina in qua part colte glofi mīral laurenti. t̄met honouice donauit
 Hec aū oīa solura in columitate uigent fecit. p̄reca iudei fūi obitū imitū.
 q̄ t̄i fecit faly reliq̄. falicet capfuli argentei cū reliq̄s cōfūto fēam
 arcifacio. ymagines q̄ t̄iū magoz cū coro nūlit aureis. dalmaticam
 eā z fūtile q̄z uti solebat in celebratōe mīffe. h̄ iū oīz p̄afū sup addi
 dit thefauri falicet libros tā uetū q̄ noui testamti. z plurimos qui ex iūz
 ducunt origūe ficut patet in feq̄ntibz. Bibliam in tribz partibz. Euan
 geliat glofatos. Ep̄las pauli de maioru glofatura. Vni ex quoz Pentateu
 cum bñ glofati z bene correcti. Jemiam bñ glofatum. Genēfal bñ corre
 tat. Scolafica hystoriam. Pfalciū glofati in duabz partibz. Exceptiones de
 moralibz iob. Allegorias z moralitatem sup uetū z nouū testamti in uno uo
 lumine. Lombardum in ecclia inuentū z libellum t̄roph̄i abbatis de fca
 genowefa. Duplices glofas sup cantica cantoz. Glofal sup apocalip
 ſam. Summā huiusmodi z vii. libros legum. in fup q̄ alios libellos.
 Corpus canonū libzū honestū z multū uilem. mīfalem ualde bonū
 z bñ correctū quē in fua capella habebat. Julup i xxiii. mīral angūti
 in morte fua fēbz erogauit. p̄re hec oīa crebriat in nate fibi libalitatē
 munificētial n̄ ūolum cūctis generalit̄ faly ūimul. ūed cūctibz ūingula
 tim p̄ ūe p̄afū frequent̄ impetuit affectu.

Anno dñi. m. cc. xix. obiit dñs Thrugotus canonicus lundens qui p̄ea
 fuis monachy in fua dedit fabre acē lunden quāda ciam in prochia
 sēa michael ad aquilonē fuan. ita q̄ p̄uatoz fabre ordmabit eam p̄
 repositis q̄libz anno apud coloniū vna mī. p̄ repacōe domoz de p̄fione
 curie. fēc ip̄i fabre fabre. xi. oz. canōias in mīffa y in uisibz. xi. oz.
 ad amūf fūi vīariis dñi mī. pūffantibz i t̄r. oz. paupibz. pūff
 mēdicantibz. mī. tēn. p̄briis ad omīa altaria in ecclia lunden celebrā
 bz mī tēn. ē ip̄i duos oz. ḡreptis duabz mī q̄ uēnit ad amūf mīgr
 tamut de eadem cā.

Bild 2. I LDR hersker der ingen usikkerhed om Sune-
 sen-notitsens placering på Skt. Hans Dag – tværtimod
 fremgår det, at man allerede ved bogens anlæggelse
 har taget højde for dens længde. Mens antallet af
 rubricerede datoer veksler stabilt mellem 3 og 4 per
 side, har man undladt at indføre datoer på den side,
 der fulgte efter viij Kal. Julii, fordi pladsen skulle bruges
 til teksten om Sunesen. Det har tillige givet plads til
 notitsen om kanniken Thrugot, der døde på samme
 dag i kalenderen som Sunesen, blot 91 år senere, i det
 Herrens år 1319.

gavebog i København hører således til i det ældste lag i den samling, der
 mere end 100 år senere blev til Gammel Kongelig Samling, forkortet GKS.⁵

Historikeren Jakob Langebek (1710–1775) udgav som den første hånd-
 skriftet GKS 845 2° i sin monumentale kildeudgave *Scriptores Rerum
 Danicarum*. Teksten udkom i værkets posthumt udgivne bind IV i 1776, i
 fortsættelse af hans udgave af Mh 7 i Lund, som var udkommet i bind III

⁵ Jf. Petersen 2009, s. 7–56; om GKS 845 2°
 s. 37 f., 52 (nr. 29) & 55.

af SRD i 1774. At han valgte at udgive de to kilder som to selvstændige enheder var en heldig beslutning, der fortsat giver hans udgave værdi, særligt for studiet af GKS 845 2°. Langebek udgav Mh 7 under overskriften *Liber Daticus Lundensis, ex Codice Lundensi*, og GKS 845 2° tilsvarende under overskriften *Liber Daticus Lundensis, ex Codice Hafniensi* om det i København. Som klummetitler brugte han de mindre neutrale betegnelser *Liber daticus Lundensis vetustior* om håndskriftet i Lund, og *Liber daticus Lundensis recentior*. Han gav dermed håndskrifterne nogle kaldenavne, som eftertiden har taget til sig, men som ikke i alle henseender har været befordrende for forståelsen af de to håndskrifter og deres indbyrdes forhold. – Langebek er fortsat den eneste, der har besørget en udgave af den lundensiske gavebog i GKS 845 2°.

C. Weeke (1832–1905) afsluttede aldrig en akademisk uddannelse, men erhvervede sig i sin lange karriere som bibliotekar ved Det Kongelige Bibliotek stor erfaring i arbejdet med håndskrifter. Kildebevidst, men knap så kildenært som Langebek udgav Weeke i årene 1884–1889 det københavnske håndskrift GKS 845 2° og det lundensiske Mh 7 under titlen *Lunde Domkapitels Gavebøger ("Libri datici Lundenses")*. Udgaven havde endnu en overordnet titel: *Libri memoriales capituli Lundensis*, der afspejlede projektets oprindelige målsætning, nemlig at udgive såvel de to gavebøger som *Necrologium Lundense*, *Medeltidshandskrift 6*. Denne sidste del af projektet måtte opgives – ikke på grund af Weekes ulyst til at fuldføre det, men på grund af udgiverselskabets utålmodighed, forstår man.⁶

Weekes udgave er i mange henseender fortjenstfuld og fortsat et nyttigt redskab i arbejdet med de to kilder. Den har sine klare begrænsninger, og de er mest til ugunst for forståelsen af GKS 845 2°. På trods af udgavens titel er det reelt kun LDV, han udgiver. De for LDR særegne notitser har Weeke relegeret til udgavens del II, der på godt otte sider meddeler hvad han betegner som *Annotationes libro datico Lundensi recentiori propriae*. Kun meget få af disse er selvstændige notitser, der kun optræder i LDR.

Weeke har markeret indførsler, der forekommer i både LDV og LDR, med et crux. I sine noter gør han opmærksom på større divergenser de to kilder imellem, men han har ikke udstyret udgaven med et egentligt kritisk apparat. Man kan ved at følge Weekes crux'er få et tekstligt billede af LDR, men det er ikke præcist, for ikke alle notitser står i samme følge i de to bøger. De kanniker, der har forestået arbejdet med at overføre notitser fra LDV til LDR, har i flere tilfælde måttet foretage et valg, når de afgjorde hvilken dato en given notits skulle indføres under – det fremgår ikke altid klart i LDV. Ganske som Weeke senere som udgiver måtte gøre. Og LDRs redaktører og Weeke nåede ikke i alle tilfælde frem til samme resultat.

Modsat Langebek medtog Weeke de martyrologietekster, der oprindeligt var LDVs eneste indhold, i sin udgave. Det var efter min opfattelse en rigtig disposition, men det overses let, at disse tekster *ikke* findes i LDR.

6 Jf. Weekes indledning, *Libri memoriales capituli Lundensis*, s. III. Udgaven var sat i værk af Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie. Den oprindelige plan om at medtage *Necrologium Lundense* kan endnu spores i henvisninger hos Weeke, der ender blindt, se f.eks. note 4 på s. 239, hvor læseren opfordres til at se "ndfr. Nekrologiet under 18. Sept."

Tilsvarende kræver det opmærksomhed at se det, der måske er den mest synlige forskel LDV og LDR imellem: det markant mindre antal notitser i LDR. Den forskel fremgår lysende klart hos Langebek allerede af indholds-oversigterne, med sidehenvisningen 474–579 for LDV i 3. bind af *Scriptores Rerum Danicarum*, og 26–68 for LDR i værkets bind 4.

Alle hans udgaves andre dyder ufortalt, har Weeke med sin fremgangsmåde bidraget sit til konstruktet *Liber Daticus Lundensis*. En sådan bog findes ikke. Hvad vi har, er to meget forskellige håndskrevne bøger fra middelalderen, med hver deres udgangspunkt, hensigt og historie. Den ene, med langebeks ord, *Liber Daticus Lundensis, ex Codice Lundensi*, der endnu beror i Lund, nu med signaturen Mh 7, den anden *Liber Daticus Lundensis, ex Codice Hafniensi*, der i hvert fald siden 1665 har ligget i København, de seneste 200 år med signaturen GKS 845 2°. Sidstnævnte er i april 2012 udgivet som digital faksimile.⁷

Spørgsmålet om LDRs datering er centralt for forståelsen af bogen, men kompliceret. Alle bogens notitser er ganske vist knyttet til en præcis dato i kalenderen, og adskillige af dem er endda forsynet med et årstal. Problemet er blot, at disse årstal fortæller hvornår en bestemt person er død eller har testamenteret en gave, ikke hvornår notitsen er indført i LDR. Langt de fleste, muligvis samtlige notitser i LDR er kopieret efter forlæg, langt de fleste formentlig efter LDV.

Notitser med en dato eller andre daterbare elementer giver dog nogle holdepunkter. Af de notitser, der indeholder en dato, er den ældste den om ærkebiskop Absalon, med angivelse af året for hans død, 1201.⁸ Absalons to forgængere på ærkebispesædet er ligeledes indført i LDR, men uden årstal. Det samme er de første ti af hans efterfølgere, bortset fra Isarnus alle med anførsel af deres dødsår. Den seneste af disse er Karolus, Lunds trettende ærkebiskop, der døde i 1334. Karolus' efterfølger, Petrus, døde, som det er noteret i LDV men ikke i LDR, i 1355. Bisperækken som den er repræsenteret i LDR indikerer således en *terminus ante quem* for LDRs ajourføring i tidsrummet fra 1334 til 1355. At skæringsåret er tættere på 1334 end på 1355 synes der at være et indicium for i LDRs indførsler af konger. Den seneste, der er medtaget, er Kristoffer II, der døde i 1332. Valdemar Atterdag er derimod ikke indført i LDR. Ud fra LDRs kongerække synes ajourføringen således at være ophørt under interregnet, nærmere bestemt mellem 1334 og 1340.

At ajourføring af LDR kan være ophørt senest i 1340 modsiges imidlertid af nogle få notitser om kanniker, der døde efter dette år. Under 10. juni således en notits om Johannes Kannæ, der døde i 1344.⁹ En anden notits melder, at Petrus Jonsson de Nym, *presbiter et canonicus Lundensis*, døde i 1345.¹⁰ Petrus Botulphson, *sacerdos et canonicus Lundensis* er anført som afdød i 1350.¹¹ Dennes bror, Joseph Botulphson, der ligeledes betegnes som *sacerdos et canonicus Lundensis*,¹² afgik ved døden i 1352, det seneste årstal,

7 Faksimilen er frit tilgængelig på netadressen <www.kb.dk/permalink/2006/manus/772/>.

8 LDR fol. 13v.

9 LDR fol. 25v.

10 LDR fol. 18r.

11 LDR fol. 12v.

12 LDR fol. 27r.

der optræder i notitserne i LDR. Disse notitser rækker ind i Valdemar Atterdags regeringstid, men ligger fortsat indenfor Petrus' tid som ærkebiskop, og ærkebisperækken er i denne kontekst vigtigere end kongerækken.

Imidlertid er der et par notitser i LDR, der *kan* være indført efter ærkebiskop Petrus' død. Weeke nævner notitsen indført i LDR under 10. december for Nicolaus Pose, *presbiter et canonicus Lundensis*.¹³ Notitsen er uden årstal og anført med et *Nota*, der begge angiver, at Niels Pose endnu lever. Han døde *in bona senectute* i 1375, som det meddeles i LDV, hvor dødsdagen er indført under 3. april. Den endegyldige notits er ikke indføjet i LDR. Niels Poses høje alder taget i betragtning kan det ikke udelukkes, at den gave, han skænkede til gengæld for et *anniversarium*, kan være bestemt mange år tidligere.¹⁴

Den anden notits, der synes at bryde afgrænsningen til Ærkebiskop Petrus' tid, er den, der er nedfældet under 10. november for *Petrus quondam scolasticus Lundensis*.¹⁵ Det er en anniversarienotits for en afdød. Denne kaldes i LDV for Petrus Nicolai, i LDR blot Petrus, men det fremgår af notitsernes identiske indhold, at der er tale om samme person. Denne Peder skolemester stiftede den 12. december 1359 sit testamente, der endnu er bevaret.¹⁶ Men også Petrus kan have skænket den gave, der gav ham plads i gavebogen, længe før da.

Det kan ikke udelukkes, at der blandt notitser for personer, hvis eksistens alene kendes fra gavebøgerne, er andre, der er indført senere, men hverken de nævnte eller de ukendte ændrer på det overordnede billede, at ajourføringen af LDR stort set ophørte under ærkebiskop Petrus. Dette bekræftes af LDVs omtale af ærkebiskoppen selv. Petrus, bedre kendt som Peder Jensen Galen, døde efter mere end 20 år på årkesædet den 16. april 1355. Der er i LDR, som i LDV, under 21. marts indført en *nota* vedrørende hans *dies anniversarius*, som *ipso vivente*, dvs. mens denne endnu lever, skal fejres med en højtidelig messe for den hellige Jomfru i Lundekirkens kor på den nævnte dato. Derimod er der *ikke* i LDR indført den opfølgende notits om hans dødsdag og den endegyldige dato for hans *anniversarium* under den 16. april, som det faktisk er sket i LDV.

Langebek mente at bogen var blevet anlagt og indbundet i det 12. århundrede, og henviste til, at den rummede omtale af begivenheder, der var indtruffet "i år 1137 og før, skrevet i hænder fra den tid".¹⁷ Langebek refererer utvivlsomt til den korte notits om kong Erik Emunes dramatiske død under 18. september på fol. 41v i LDR. Den rummer ikke noget årstal, men dødsåret 1137 var Langebek bekendt fra andre kilder. Notitsen om Erik Emune i LDR er interessant, fordi den, i modsætning til notitserne i *Necrologium Lundense* og LDV, meddeler, at kongen blev slået ihjel af en af sine egne væbnere, der gennemborede ham med en lanse.¹⁸

Langebeks datering af håndskriftet var baseret på historisk viden og en palæografisk datering af skriften. Langebek overså imidlertid, at den hånd,

¹³ LDR fol. 54r.

¹⁴ Jf. *Libri memoriales capituli Lundensis*, s. 307.

¹⁵ LDR fol. 49v.

¹⁶ Jf. *Libri memoriales capituli Lundensis*, s. 286 med note 3. Det er senest udgivet i DD, 3. rk., 5. bd., Kbh. 1967, nr. 264, s. 343 f.

¹⁷ SRD 1776 IV s. 26: "Insunt enim ei res, quæ Anno 1137. & ante acciderunt, ejusque ævi manibus scriptæ videntur".

¹⁸ De ikke enslydende notitser om kong Erik findes på fol. 160r i *Necrologium Lundense* og på fol. 98v i LDV.

der har skrevet notitsen om Erik Emune, er den samme, som har skrevet notitsen om dennes far, Erik Ejegod, hvis død er noteret under 10. juli.¹⁹ Den er her nedskrevet i umiddelbar fortsættelse af og i samme hånd som notitsen om Lunds femte ærkebiskop, Petrus, der, som notitsen oplyser, døde *Anno ab incarnatione domini M.CC.XXVIII*. Før 1228 kan notitsen om Erik Ejegod altså ikke være nedfældet, og den om Erik Emune er det næppe heller.

Også Weeke tager palæografien til hjælp i sit forsøg på at bestemme tiden for LDRs anlæggelse. Et af de åbenlyst synlige træk i LDR er den vekslende anvendelse af sort og brunt blæk. Weeke knyttede én skriverhånd til hvert af disse blækfarver, en ældre, der dyppede pennen i sort blæk, og en yngre, der anvendte brunt. I de ganske mange tilfælde, hvor begge typer optræder under samme datoer, er det uden undtagelse sådan, at den sorte pen kommer før den brune. Blækfarven afspejlede således, ifølge Weeke, en kronologisk lagdeling i LDRs tilblivelseshistorie. Weeke mente, at notitserne i sort blæk var indført i samme hånd som selve kalenderen og altså samtidigt med selve bogens anlæggelse.

På dette grundlag konkluderede Weeke, at LDR måtte være anlagt i 1267 eller 1268 eller umiddelbart derefter. Det er i notitser fra disse to år at den ældste hånd senest ses at have ført pennen. Det drejer sig om notitsen på fol. 30r for *magister Ingimarus, subdiaconus canonicus Lundensis*, som døde den 8. juli 1267. Under 7. maj har samme hånd på fol. 20v uden angivelse af år skrevet dødsnotitsen for *Petrus, presbiter, huius loci canonicus*. Hvis denne Petrus er den samme som den, der i LDV under samme dato og med tilføjelse af årstallet 1268 er indført som *dominus Petrus, sacerdos, huius ecclesie canonicus*, kan slutåret for den ældste hånds virke ifølge Weeke flyttes til 1268.

Weeke kunne have underbygget sin skarpsindige argumentation med yderligere et argument, for netop indførslen om Ingimarus er den ene af blot to, der i LDR har krævet mere plads end indretningen af kalenderen stillede til rådighed. Det er der imidlertid taget højde for. Ingimarus-notitsen begynder nederst på rectosiden og fortsætter over den øvre halvdel af den efterfølgende versoside, hvor der normalt ville være tre eller fire datoer men i dette tilfælde kun er én, anbragt nederst, således at der var plads til fortsættelsen af notitsen. Det bestyrker Weekes antagelse om at indskrivningen af notitserne i sort blæk er foretaget tæt på tidspunktet for bogen indretning. Det er Weekes antagelse, at alle notitser i sort blæk frem til 1267/68 er indført samtidigt.

Som han gør det med den sorte, knytter Weeke også den brune blæk til en og samme skriver. Denne har indført en stribe af notitser fra tidsrummet 1268 til 1344, stort set alle som afskrift af LDV. Weeke mener, at det er sket på én gang, ”øiensynligt”, som han udtrykker det, ”for at gienoprette foregående Tidens Forsømmelse”.²⁰ Weeke taler ligefrem om ”Masseindførslen i 1344”.²¹ Den seneste daterede af disse notitser er den om Johannes Kannæ på fol. 25v i LDR.²² Weeke antager, at også indførslerne i brunt

19 LDR fol. 31r. Erik Ejegods dødsår, 1103, er ikke ført i notitsen.

20 *Libri memoriales capituli Lundensis*, s. XV.

21 *Libri memoriales capituli Lundensis*, s. XVI.

22 Notitsen findes i LDV på fol. 61r, og er af Weeke tolket som hørende under 11. juni; den hører snarere til under 10. juni, hvor den også er placeret i LDR, begge steder med årstallet 1344.

blæk er indført samtidigt, og han daterer ud fra Kannæ-notitsen processen til 1344.

Weeke var opmærksom på, at der forekommer notitser både i sort og brunt blæk, der ikke er indført af en af de to dominerende hænder i LDR, men det ændrer ikke på hans overordnede konklusion, at LDR har fået sin form og sit indhold i to omgange, først og grundlæggende i 1267/68, sidst og supplerende i 1344, dvs. med et interval på mere end trekvart århundrede. Weekes teori giver således bogen en meget særegen tilblivelseshistorie, der ikke bliver lettere at forstå af de få tilføjede notitser og dokumenter, der ifølge Weeke er indført i bogen i løbet af og efter det lange interval.

I perioden fra 1267/1268 frem til 1344 blev der i LDR ifølge Weeke indført fem nye notitser i LDR. Det drejer sig om notitserne for kong Kristoffer I (død 1259) under 3. juni på fol. 24v, for *Kanutus prebiter, huius loci canonicus* (død 1309) under 13. januar på fol. 3r, for ærkebiskop Thrugot (død 1280) under 2. maj på fol. 19v, for *Thordo, diaconus, huius loci canonicus*, indført uden angivelse af år under 20. september på fol. 41v, og endelig for kong Erik Klipping (død 1286) under datoen 22. november på fol. 51r.²³ Weekes kriterium har været palæografisk – han har anset afvigelserne fra hånden bag indførslerne fra 1344 for så store at de ikke kan være indført af samme person.

Indførslen på fol. 3r for Kanutus skiller sig ud fra sammenhængen både i kraft af skriften og ved dens placering på siden. Den er skrevet over 12 linjer, i en mindre skrift end de øvrige, og fylder hele pladsen afsat til den 13. januar. Den er desuden skrevet i fuld sidebredde. Weeke anser den for ”vistnok ... indført kort efter 1309”.²⁴ Det samme mener han om indførslen af samme notits på fol. 12v i LDV. Det rejser det interessante spørgsmål om hvilken af notitserne, der er kopieret efter den anden.

Spørgsmålet kan næppe besvares og bør muligvis snarere formuleres: i hvilken bog skrev en og samme skriver først notitsen, for de kan være skrevet i samme hånd. Tekstbilledet fremstår ganske vist forskelligartet, men det kan skyldes de forskellige udgangspunkter og deraf følgende vilkår for indskrivningen: i LDV på den ledige plads mellem martyrologie-tekster og allerede indførte notitser, i LDR på en blank og ubeskrevet plads i fuld sidebredde. Ser man på skriftens karakter og idiosynkratiske træk er der til gengæld så mange ligheder, at det må anses for sandsynligt at notitserne er skrevet af samme hånd.

Dette bestyrkes af endnu en tekst, LDRs længste. Det er et dokument med officiel karakter, ikke et testamente, men ærkebiskop Esgers bekræftelse på de bestemmelser, som Guido, dekan i Lund og kongens kansler, havde nedfældet i tre testamentariske breve den 22. november 1314.²⁵ Ærkebiskoppens bekræftelse bærer datoen 23. november 1314. Dokumentet er i LDV nedskrevet på et indføjjet blad (fol. 49r), mens det i LDR er placeret på fol. 57v–58r, dvs. efter den egentlige liber daticus. Weeke mente, at

²³ Notitsen om drabet på kongen *in nocte beate Cecilie* er placeret mellem notitser nedfældet af Weekes 1267/68-hånd og 1344-hånden.

²⁴ *Libri memoriales capituli Lundensis*, s. 9 note 1.

²⁵ Jf. DD, 2. rk., 7. bd., Kbh. 1956, s. 150, indledning til nr. 208. Guidos tre breve – men ikke ærkebiskop Esgers bekræftelse – er trykt sammesteds s. 151–154 (nr. 208–210).

dokumentet er nedskrevet af samme hånd i begge bøger, kort efter den 23. november.²⁶ At hånden er den samme i de to bøger er jeg enig i. Jeg mener desuden at hånden er identisk med den, der har indført den netop nævnte notits om Kanutus i begge bøger.

Dokumenter som ærkebiskoppens bekræftelse af Guidos bestemmelser er et særsyn i de lundensiske gavebøger. Det forklarer måske bekræftelsens særegne placering i dem, i den ene på et løst blad, i den anden som et appendiks sidst i bogen. At det er indført i såvel LDV som LDR viser, at begge bøger har været i aktiv brug på dette tidspunkt. Skriften i dokumentet er diplomatarisk, hvilket særligt falder i øjnene i LDR, som ellers næsten udelukkende er ført i bogskrift. Det kan i princippet være Guido selv, der har indført bekræftelsen i de to bøger.

Testamentet knytter sig til en notits om Guidos død i 1320. Notitsen om Guido, der havde været dekan i Lund og i en periode kansler for Erik Menved, findes på fol. 50r i LDV,²⁷ og på fol. 21 recto i LDR, under 12. maj. Begge steder henvises der til testamentet *in fine libri*, hvor det muligvis engang har været placeret i LDV og faktisk forefindes i LDR.

Weeke antager, at Guidos testamente er skrevet ind i såvel LDR som i LDV kort efter 23. november 1314.²⁸ Han er opmærksom på, at afskrifterne i de to bøger "vistnok" er fra samme hånd. Ifølge hans teori er Guidodokumentet indført i LDR, mens der i denne kun var indskrevet notitser vedrørende gaver frem til 1267/68. Efter indskrivningen af det gik der yderligere 30 år, før den store retrospektive indskrivning af notitser ifølge samme teori fandt sted i 1344 – herunder indskrivningen af notitsen om Guidos egen død den 12. maj 1320.

På bogens sidste side er der i LDR kopieret et dokument udstedt af ærkebiskop Jens Grand i det Herrens år 1293.²⁹ Myndigt og magtfuldt meddeles det heri, at ærkebiskoppen i nærværelse af kapitlet har pålagt og bestemt, at *presens liber daticus qui et chathalogus sanctorum*, dvs. nærværende gavebog, som også er en helgenkatalog, altid skal forblive i sakristiet og ikke må fjernes derfra, med mindre det sker ved påbud fra ærkebiskoppen eller ved samstemmende beslutning af kapitlet. Det gøres under trussel om ekskommunikation, ligesom han, *sub anathemate*, forbyder enhver at skrive noget i den, med mindre det sker ved påbud af den til enhver tid siddende ærkebiskop eller af kapitlet. I sådanne tilfælde skal det, der skal indskrives, nedfældes i nærværelse af pålidelige, hertil særligt udpegede medlemmer af kapitlet. Ligeledes pålægges det at der, for at man kan fæste lid til den nævnte bog hvad angår dens indhold og det der er skrevet i den, og for at der kan herske vished omkring tvivlsmaal forårsaget af det, der er skrevet i den, ikke må have nogen yderligere tvivl eller rippes op i konflikter. Samt endelig, at ingens navn må skrives i denne bog, med mindre vedkommende har bidraget med en donation til kirken, biskoppen, eller denne kirkes brødre, kannikerne i fællesskab eller kapitlet, eller han har udrettet noget

²⁶ *Libri memoriales capituli Lundensis*, s. 119 note 1.

²⁷ Dvs. efter det i bogen indsatte testamente.

²⁸ Jf. *Libri memoriales capituli Lundensis*, note 1 på s. 119.

²⁹ LDR fol. 58v.

stort og værdigt at mindes, for hvilket han skal ihukommnes i mindegudstjenesten for de afdøde troende.

Dokumentet kendes alene fra kopien i LDR. Det rummer enkelte særheder, bl.a. den, at det kun er dateret med årstal, ikke med dato. Dets udsagn er imidlertid klare og umisforståelige. I direkte tale gør det klart, hvor gavebogen skal opbevares og på hvilke vilkår den kan tages bort derfra. Det præciserer på hvis bemyndigelse der kan indskrives navne i den og af hvem indskrivningen skal overvåges. Det fastslår, at al tvist om bogens indhold og de optagne navne herefter skal ophøre. Det gøres endelig klart, hvem der ikke kan inkluderes i bogen og hvem der kan, nemlig personer, der har givet gaver til kirken, ærkebiskoppen eller kannikerne, eller personer, som ved egen særlig dåd har gjort sig værdige til optagelse.

Dokumentet bygger på en underliggende kritisk konstatering, der synes lige så klar: der må have været betydelige problemer, ligefrem stridigheder omkring gavebogsforvaltningen i Lund, siden ærkebiskoppen har fundet det nødvendigt at fastslå de ufravigelige regler, der skal følges, og tilmed at true med ekskommunikation og forbandelse i tilfælde af overtrædelser. Det fremgår ikke, hvad slags problemer og konflikter, der er tale om, men mulighederne er mange. Sym- og antipatier brødrene imellem har naturligvis spillet en rolle på en relativt begrænset arbejdsplads, som kannikesamfundet også var. Det samme har kannikernes vilje til at dele arbejdsbyrder rimeligt. Og indkomster, for bl.a. ved afholdelse af årtider var det, som det fremgår af gavebøgerne, ofte af donatorerne fastsat, hvad der skulle tilgå den eller de kanniker, der sørgede for deres gennemførelse. Også gavebøgernes notitser har kunnet give stof til diskussion og måske konflikt. Havde en person, der kun var indført med sit navn og som ingen havde en levende erindring om, virkelig betalt for ydelsen? Og var det egentlig rimeligt at blive ved med at afholde årtid for en person, der i fjerne tider havde skænket så lidt, at de knap nok gav brød til brødrenes bord i et år? Hvordan skulle man forholde sig til giveren af en gård, der viste sig ikke at give en indkomst, men kun ærgrelser? Nu, hvor deres stemmer er forstummet, kan ingen høre hvilke svar, kloge, velbegrundede, afvisende, nogle gange måske ligefrem smålige, de har givet på de spørgsmål, de blev konfronteret med. Det er til gengæld nemt at forestille sig, at det let har kunnet udvikle sig til skænderier, stridigheder og regulære konflikter.

*

Der fandtes i tiden omkring år 1300 tre bøger med gavebogsnotitser i Lund, en gammel, der udover sit *memoriale fratrum* rummede en række af domkirkens vigtigste dokumenter, senere betegnet som *Necrologium Lundense*, nu Mh 6; en lidt yngre, der egentlig var et martyrologium, senere betegnet som *Liber daticus Lundensis vetustior*, nu Mh 7; og en ny, der fra starten var anlagt som en gavebog, senere betegnet som *Liber daticus*

Lundensis recentior, nu GKS 845 2°. Ajourføringen af gavebogsnotitser i nekrologiet var for længst ophørt. De to sidstnævnte var endnu i brug, idet der fortsat indførtes notitser om givere og gaver i dem begge, i Mh 7 frem til begyndelsen af 1400-tallet, i GKS 845 2° til over 1300-tallets midte.

Mens forholdet mellem nekrologiet og den såkaldt ældre gavebog er nogenlunde klart, er forholdet mellem den ældre og yngre gavebog vanskeligere at forstå. Næsten alt, hvad der findes i LDR findes også i LDV. Hvorfor var der behov for den nye bog? Langebek, der som den første udgav begge bøger, mente at den nye *liber daticus* skulle opfattes som en ”*liber subsidiarius*” til den gamle – hvad den ikke er. Weeke, den hidtil sidste, der har udgivet dem, måtte opgive at danne sig et begreb om, ”hvad egentlig Hensigten har været med den”.

Et blik i LDV giver en del af svaret: den rummer notitser i mange lag og hænder, der ikke i alle tilfælde var lette at tyde og undertiden placeret på en sådan måde i martyrologiets kalender, at der kunne være tvivl om hvilken dato, de var knyttet til. LDV var en brugsbog, og der var et reelt behov for reorganisering, hvis den skulle fungere i det daglige. Der var også et reelt behov for oprydning, for mange af de successivt indførte personer havde tilsyneladende ingen direkte relation til domkirken, ærkebiskoppen eller kannikesamfundet, hverken som givere eller i kraft af deres funktion i kirke eller verden. LDV var ikke alene et martyrologium, der blev til en *liber daticus*, den var også blevet til et mere udefinerbart *obituarium*. Resultatet af oprydningen kan aflæses i LDR, hvori adskillige af disse notitser om udenforstående ikke optræder, og hvori især kannikesamfundet, både som kollektiv og som individuelle personer, til gengæld er blevet mere synligt. Faktisk så synligt, at man kan få den tanke, at LDR er skabt specielt til kannikernes brug og regnskab over jordisk gods og gejstlige pligter.

En nærlæsning af en af de få tekster, der udelukkende er overleveret i LDR, giver en anden del af svaret. I sit dokument fra 1293 giver ærkebiskop Jens Grand regler for gavebogens opbevaring, benyttelse og videreførelse. Hans omtale af ”nærværende gavebog, der også er en helgenkatalog”, viser efter min opfattelse entydigt, at han refererer til LDV. Når han samtidigt i dokumentet indskærpede, at kun sådanne personer måtte indskrives i bogen, som havde skænket gaver til kirken, biskoppen eller kannikesamfundet, eller personer som i kraft af egne ekstraordinære dyder havde gjort sig værdige til at mindes, så anbragte han sig i et konfliktfyldt felt mellem LDV og kannikernes daglige praksis. LDV var nemlig i bogstavelig forstand til randen fyldt med notitser, som ikke opfyldte hans kriterier. Og konflikter var tydeligvis allerede opstået, eftersom han fandt det fornødent at gå i rette med dem i dokumentet.

Udraderede notitser i LDV kan muligvis tolkes som et forsøg på at rette op på situationen på det givne grundlag, men man har i så fald hurtigt indset, at der var behov for en helt ny bog, der for det første var og skulle forblive en egentlig gavebog, og som for det andet med sin eksklusion af

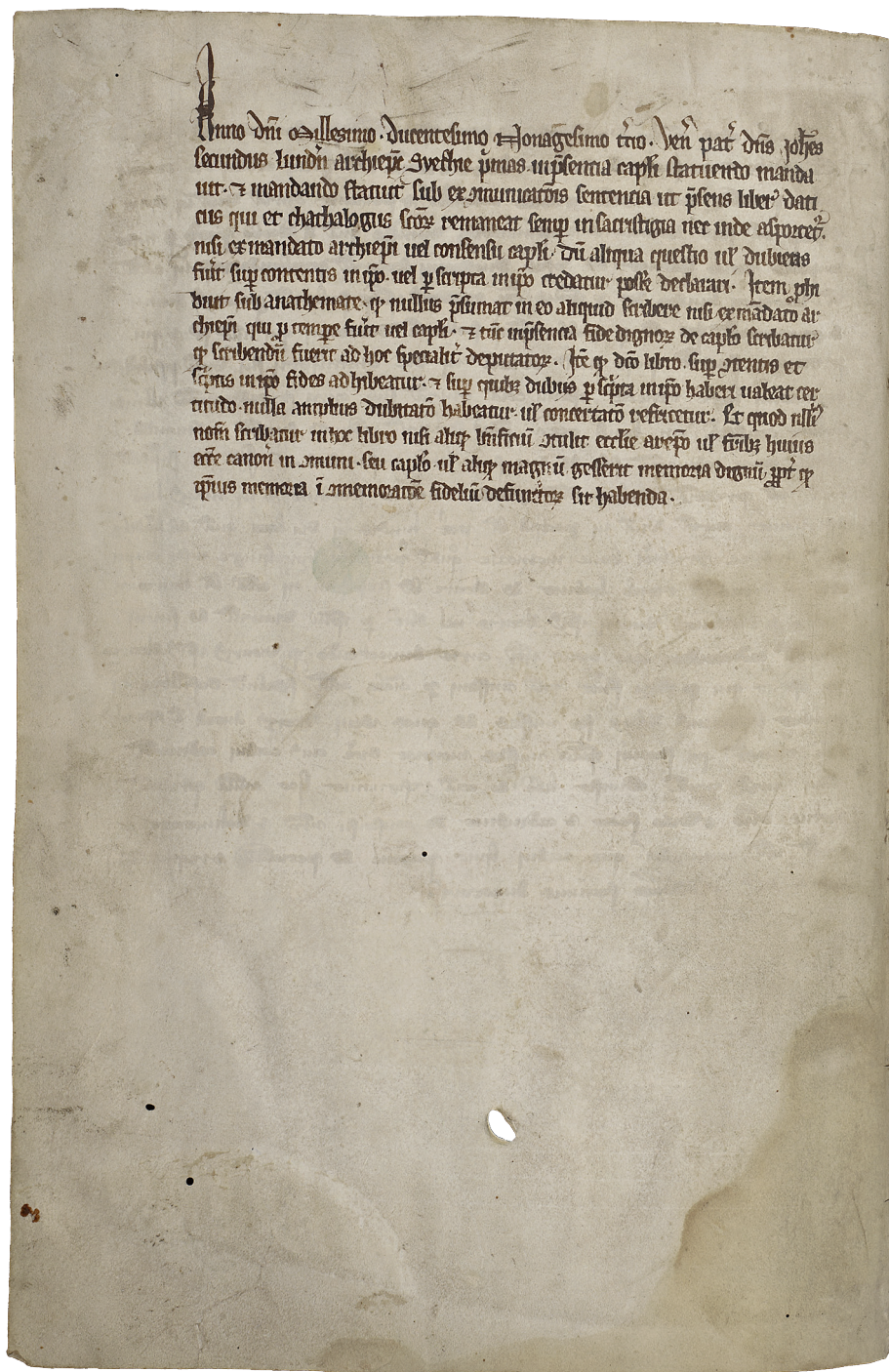

Bild 3. LDRs sidste side (fol. 58v) med ærkebiskop Jens Grands mandat om den lundensiske gavebog. Teksten er ikke en del af den egentlige, kalendarisk ordnede gavebog, men indskærper en række bestemmelser omkring dens førelse, forvaltning og fortolkning. Bestemmelsernes vægt og vigtighed fremgår bl.a. af, at overtrædelser kan sanktioneres med ekskommunikation. Den konkrete gavebog, der omtales i det ærkebiskoppelige mandat, refererer efter ordlyden til LDV, men teksten kendes alene fra den her viste side i LDR.

hen ved halvdelen af notitserne i den gamle bog virkelig fik rettet fokus ind på givere og relation til kirke, ærkebiskop og kannikesamfund.

Denne tolkning indebærer et radikalt opgør med såvel Langebeks som Weekes dateringer af LDRs tilblivelse. Langebeks meget tidlige datering er umulig. Weekes senere, men fortsat tidlige datering af det ældste kronologiske lag er efter min opfattelse lige så problematisk som det lange interval, han forudsætter mellem 1267/68 og den påståede "masseindførsel"

af notitser i 1344. Og ingen af delene er indholdsmæssigt eller palæografisk nødvendigt.

At den yngste notits i Weekes ældste hånd er dateret i 1267 eller daterbar til 1268, binder ikke kopisten til notitsens tid. Det samme gælder den skriver, der ifølge Weeke førte hånden i 1344. Jeg mener at have iagttaget flere skriverhænder i de notitser, Weeke tilskriver kun to anonyme personer. Og jeg mener ikke, at der i palæografien er træk, der entydigt binder nogle notitser til 1260'erne eller 1340'erne. Eller omvendt udelukker, at de alle er indført i perioden mellem ca. 1293 og ca. 1355, fra Jens Grands tid som ærkebiskop til Peder Jensen Galens død eller få år derefter.

Jeg tror, at det er i denne kronologiske ramme man skal anskue og fortolke den såkaldt yngre gavebog, der interessant nok nåede at blive både ældre og forældet i forhold til den såkaldt ældre gavebog, hvori man fortsatte med at indføre nye notitser, tilsyneladende både mens LDR var i funktion og et halvt hundrede år derefter.

Hvorfor man i en periode førte to bøger forbliver et åbent spørgsmål, men igen kan ærkebiskop Jens Grands dokument bidrage til et svar. Heri blev det utvetydigt slået fast, at gavebogen altid skulle forblive i sakristiet: *remaneat semper in sacristia*. Her har altså LDV haft sin permanente plads, hvorfra den kun har kunnet fjernes på mandat af ærkebiskoppen eller af et enigt kapitel. LDV har derved fået en mere arkivalisk karakter end den hidtil havde haft, som en bog, man kunne konsultere, hvis der opstod tvivl om årtider, navne, gaver og fordeling. LDV rummede desuden en igennem lange tider nedfældet erindring om personer, hvis forhold til domkirken var bredere og knap så vel defineret som det der forbandt domkirke, ærkebiskop og kannikesamfund. LDV var på ingen måde en bog, der kunne skrottes, og den blev det lykkeligvis ikke.

Når det gælder den lokale kontekst for LDR, er en nemt tilgængelig plads i kannikesamfundets nærhed det mest relevante sted at lede. For kannikerne var en liber daticus et redskab til brug i det daglige arbejde, og med den form og overskuelighed, med det fokus på kannikerne, LDR havde fået efter oprydningen, har denne været både relevant og velegnet. Hvor den konkret har befundet sig, kan der kun gisnes om, men et sted på en hylde i kapitelsalen er antagelig et godt gæt. Hvorfor LDR ikke længere blev ført videre efter ca. 1360, hvorfor LDV ikke blev det efter ca. 1410, det er blot et par af de mange åbne spørgsmål, der kalder på fortsat studium. Som historiske kilder, som vidnesbyrd om kendte og ukendte personers jordiske gods og gaver og, ikke mindst, om deres forhåbning om den evige frelse, er de lundensiske gavebøgers kontante og tørre notitser på deres egen måde fascinerende læsning. Og af mange grunde fortsat relevante, som de var det for den ukendte person, der i den sene middelalder øverst på første side i LDR fastholdt, hvad der sikkert var hans og i hvert fald bogens hjemsted med ordene: *liber daticus ecclesie et capituli Lundensis*.

Bibliografi

- Anders Sunesen. *Stormand, teolog, administrator, digter. Femten studier*, (red.) Sten Ebbesen, København 1985.
- Andreae Sunonis filii Hexaameron, post M. Cl. Gertz ediderunt Sten Ebbesen & Laurentius Boethius Mortensen, *Corpus philosophorum Danicorum Medii Aevi*, vol. 11.1, København 1985.
- DD = *Diplomatarium Danicum*, udg. af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, København 1938–.
- Ekström, Per, 1985, *Libri antiquiores ecclesiae et capituli Lundensis. Lunds domkyrkas äldsta liturgiska böcker*, Lund.
- Gerle, Eva, 1984, *Lunds universitetsbiblioteks historia fram till år 1968*, Stockholm.
- Haastrup, Niels, 1985, "Bøger i Danmark på Anders Sunesens tid", i Sten Ebbesen (red.), *Anders Sunesen. Stormand, teolog, administrator, digter. Femten studier*, København, s. 99–114.
- Jørgensen, Ellen, 1926, *Catalogus codicum latinorum medii aevi Bibliothecae Regiae Hafniensis*, København.
- Jørgensen, Ellen, 1934, anm. af Alfred Otto: Liber daticus Roskildensis. København 1933, *Historisk Tidsskrift* (dansk), 10. Rk. II, s. 661–63.
- Kromann, Kroman, 1958, "Dødebøger", *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, 3, København, s. 423–425.
- Levende ord & lysende billeder. Den middelalderlige bogkultur i Danmark: Katalog*, red. Erik Petersen, København 1999.
- Libri memoriales capituli Lundensis: Lunde Domkapitels Gavebøger*, ed. C. Weeke, København 1884–1889 (repr. 1973).
- Nielsen, Lauritz, 1937, *Danmarks middelalderlige Haandskrifter. En sammenfattende boghistorisk Oversigt*, København.
- Munk Olsen, Birger, 1985, "Roskildenhåndskriftet af Hexaameron", i Sten Ebbesen (red.), *Anders Sunesen. Stormand, teolog, administrator, digter. Femten studier*, København, s. 233–242.
- Otto, Alfred, 1933, *Liber daticus Roskildensis. Roskilde Gavebog og Domkapitlets Anniversarieliste*, København 1933.
- Petersen, Erik, 2009, "Wulfstans kodex og Schumachers liste. Om den ældste fortegnelse over håndskrifter i Det Kongelige Bibliotek", *Fund og Forskning*, 48, København, s. 7–56.
- SRD = *Scriptores rerum Danicarum medii aevi*, 9 bd, Hafniae 1772–1878.
- Weibull, Lauritz, 1901, *Bibliotek och arkiv i Skåne under medeltiden*, Lund.